

РАЗДЕЛ VI

МЕДЫЯЛІНГВІСТЫКА І РЭДАГАВАННЕ

СМІ БЕЛАРУСІ І МОЎНАЯ ПАЛІТЫКА

С. К. Берднік

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,
бул. Кальварыйская, 9, 220004, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь,
berdniksiarhej@gmail.com*

Гісторыя станаўлення і развіцця сучаснай беларускай літаратурнай мовы, бадай, ні ў аднаго народа не была такой складанай, такой супярэчливай і непаслядоўнай, як у нас. Гэта тлумачыцца, у першую чаргу, экстралінгвістычнымі фактарамі, менавіта геаграфічным становішчам краіны, умовамі яе гістарычнага развіцця, а таксама і некаторымі лінгвістычнымі прычынамі.

Ключавыя словы: беларуская мова; СМІ; моўная палітыка; двухмоўе.

LANGUAGE POLICY AND MEDIA IN BELARUS

S. K. Berdnik

*Belarusian State University,
9, Kalvariyskaya Str., 220004, Minsk, Republic of Belarus
Corresponding author: S. K. Berdnik (berdniksiarhej@gmail.com)*

The history of the formation and development of the modern Belarusian literary language has probably never been so complex, so contradictory and inconsistent as in our country. This is primarily due to extralinguistic factors, namely, the geographical location of the country, the conditions of its historical development, as well as some linguistic reasons.

Key words: The Belarusian language; mass media; language policy; bilingualism.

Моўная палітыка прадугледжвае сукупнасць ідэалагічных прынцыпаў і практычных мерапрыемстваў па ўпарадкаванні моўных праблем у соцыуме ці дзяржаве. Таксама моўную палітыку вызначаюць як сістэму мерапрыемстваў дзяржавы (партыі, палітычнай ці грамадскай супольнасці), накіраваную на змяненне ці захаванне функцыянальнага размеркавання моў (ці моўных падсістэм), на ўвядзенне новых ці захаванне ранейшых моўных нормаў.

Для сучаснай беларускай мовы вызначаюць некалькі важных перыядаў у плане яе функцыянавання. Першы з іх можна аднесці да XIX стагоддзя, калі беларускае слова стала ўсё часцей з'яўляцца ў друку. Гэты час характарызуецца пачаткам выхаду ў свет і першых беларускамоўных перыядычных выданняў. У 1906 г. выйшла некалькі нумароў «Нашай Долі», традыцыі якой прадоўжыла «Наша ніва» – штотдзённая газета на беларускай мове, якая выдавалася з 1906 па 1915 гг. кірыліцай і лацінкай. Яна склала цэлую эпоху ў развіцці беларускага нацыянальнага адраджэння (яе называюць «нашаніўскай»), і гэтыя абставіны неабходна ўлічваць, разглядаючы вынікі беларусізацыі 20–30-х гг. XX ст. Газета мела раздзелы: «Вясковае і гарадское жыццё», «Народная асвета», «З усіх бакоў», «З Беларусі і Літвы», «Сельская гаспадарка». На яе старонках можна сустрэць гістарычныя матэрыялы, фальклор, абмеркаванне праблем мовы, звесткі аб бюджэце сялян і рамеснікаў, аб жыцці беларускіх эмігрантаў у ЗША, гумар, анекдоты.

Наступны перыяд у моўнай палітыцы Беларусі адзначаны як палітыка беларусізацыі. Гэта афіцыйная палітыка нацыянальна-дзяржаўнага і нацыянальна-культурнага будаўніцтва ў БССР, якая ажыццяўлялася падчас правядзення нэпа, у перыяд з пачатку 1920-х па 1929 гг. Яна ўключала шырокі спектр такіх найважнейшых для нацыі праблем, як праблемы дзяржаўнасці, развіцця нацыянальнай эканомікі, вылучэння на кіруючую працу кадраў карэннай нацыянальнасці, развіцця нацыянальнай адукацыі, навукі і культуры, роднай мовы і іншае. Пачатак беларусізацыі паклалі рашэнні IV (люты – сакавік 1921) і V (кастрычнік 1921) з'ездаў КП(б)Б. У далейшым праблемы беларусізацыі неаднаразова абмяркоўваліся на з'ездах і пленумах ЦК КП(б)Б, з'ездах саветаў, пасяджэннях Цэнтральнага выканаўчага камітэта БССР. II сесія ЦВК БССР 15 ліпеня 1924 г. прыняла пастанову «Аб практычных мерах па правядзенні нацыянальнай палітыкі», у адпаведнасці з якой беларусізацыя стала афіцыйнай дзяржаўнай палітыкай. Гэта была вельмі

важная перамога нацыянальна-арыентаванай плыні ЦК КП(б)Б. Зразумела, што ў той жа час беларусізацыя мусіла зрабіць беларускую культуру беларускай толькі па форме, а па змесце – пралетарскай. Беларуская мова, найбольш зразумелая шырокім колам насельніцтва, павінна была стаць дзейным сродкам культуры, навукі, адукацыі, справаводства, СМІ і інш. Аднак рэпрэсіі, палітыка пабудовы камуністычнага грамадства, пры якім усе мовы паводле вучэння Сталіна зліюцца ў адну, затым вайна і некаторыя іншыя экстралінгвістычныя фактары спарадзілі пэўны заняпад роднай мовы.

Пасля працяглага перыяду заняпаду беларускай мовы, які доўжыўся ў 30–80-х гг., быў прыняты закон 1990 г. Яго можна разглядаць у межах заканадаўства, арыентаванага на абарону слабейшых моў. Нават той прыклад, што ў 80-я гг. XX стагоддзя беларускамоўнай літаратуры ў 10 разоў друкавалася менш, чым рускамоўнай, сведчыць пра няроўныя правы беларускай ва ўмовах двухмоўя. Разам з тым закон прадугледжваў вельмі значнае пашырэнне сфер ужывання беларускай мовы, што, як меркавалася, у перспектыве павінна было б прывесці да ператварэння беларускамоўнай меншасці ў беларускамоўную большасць.

Заканадаўства ў моўнай галіне і звязаныя з ім практычныя захады ва ўмовах постсавецкай Беларусі былі новай сферай удзейнасці дзяржаўных інстытутаў. Не існавала спецыяльных органаў для выпрацоўкі і рэалізацыі моўнай палітыкі, таму на самым першым этапе выканаўчая ўлада палічыла магчымым выкарыстаць інтэлектуальныя рэсурсы грамадскай арганізацыі, якая мела пэўны багаж ведаў у гэтай галіне, – Таварыства беларускай мовы (ТБМ), заснаванага ў чэрвені 1989 г. Так, у маі 1990 г. ТБМ сумесна з Міністэрствам народнай адукацыі БССР правяло навукова-практычную канферэнцыю «Дзяржаўнасць беларускай мовы: праблемы і шляхі ажыццяўлення». У верасні 1990 г. пастановай Савета Міністраў была зацверджана «Дзяржаўная праграма развіцця беларускай мовы і іншых нацыянальных моў у БССР», якая прадугледжвала правядзенне ў 1990–2000 гг. комплексу мерапрыемстваў, скіраваных на выкананне Закона.

14 мая 1995 г. па ініцыятыве Прэзідэнта ў Беларусі быў праведзены рэферэндум, на які былі вынесены 4 пытанні. Першае, якое цікавіць нас, выглядала так: «Ці згодны Вы з наданнем расійскай мове роўнага статусу з беларускай?». Не будзем падрабязна аналізаваць гэтае пытанне, пра яго ўжо шмат было сказана напярэдадні і пасля рэферэндуму. Разгледзім

толькі афіцыйныя лічбы. Згодна з афіцыйнымі дадзенымі, у галасаванні ўзялі ўдзел 64,8 % грамадзян, якія маюць права ўдзельнічаць у галасаванні. 88,3 % з іх, або 53,9 % ад колькасці ўсіх выбаршчыкаў, выказаліся ў падтрымку моўнага пункту плебісцыту.

Беларускае грамадства, якое перажывала падчас правядзення рэферэндуму эканамічныя нягоды, не змагло ўбачыць за фармулёўкай пытання рэферэндуму аб «роўнасці» моў пагрозу дыскрымінацыі сваёй мовы.

Вынікі рэферэндуму 1995 г. выклікалі шок у прыхільнікаў пашырэння сфер ужывання беларускай мовы. Толькі праз паўтара месяца пасля плебісцыту сакратарыят ТБМ прыняў зварот да грамадзян Беларусі, у якім аспрэчваў вынікі рэферэндуму ў якасці паўнаўтаснага волевыяўлення ўсяго беларускага народа. Аўтары звароту спасылаліся на няўлічаныя галасы «людзей новай генерацыі – нашых дзяцей, падлеткаў, якія ў беларускіх садках і школах адчулі смак роднага слова», на волевыяўленне «шматлікіх пакаленняў нашых продкаў» і «мільёны ахвяр сталінізму і фашызму». Адначасова ў звароце прызнавалася: «Нас цяпер растапталі».

Сабода выбару аказалася адвольнай не толькі для ўсіх узроўняў навучэнцаў і іх бацькоў, але і для шматлікіх сродкаў масавай інфармацыі, чыноўнікаў, людзей, прызваных аберагаць родную мову.

Многія, асабліва друкаваныя СМІ, вельмі хутка перабудаваліся на двухмоўе, гэта значыць, што, напрыклад, у адным нумары стракаець рускамоўныя і беларускамоўныя матэрыялы з перавагай першых.

Возьмем дзеля прыкладу абласную газету «Мінская праўда», з матэрыяламі якой даводзілася знаёміцца на працягу некалькіх гадоў. Газета была заснавана 1 лістапада 1950 г. як беларускамоўная. Да гэтага найбуйнейшы рэгіён рэспублікі не меў свайго друкаванага органа, функцыі яго выконвала «Звязда». На сёння на 24 староках «Мінскай праўды» можна сустрэць толькі 2-3 беларускамоўныя матэрыялы. Гэта датычыць і многіх іншых газет, асабліва рэгіянальных. Такім чынам, мы ўсё бліжэй падыходзім да страты роднай мовы, бо СМІ адыгрываюць адну з вядучых роляў у фарміраванні і падтрыманні мовы свайго народа.